PANDEMIYADAN OLDIN VA KEYIN O‘ZBEKISTON IQTISODIY KO‘RSATKICHLARINING STATISTIK TAHLILI

Otaniyozov Akobir Umidjonovich

Annotatsiya: *Ushbu maqolada pandemiyadan oldin va keyin O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlarining dinamikasi statistik usullar asosida tahlil qilindi. Tadqiqotda yalpi ichki mahsulot, sanoat ishlab chiqarishi, inflyatsiya darajasi, tashqi savdo aylanmasi, bandlik va aholi daromadlari kabi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha pandemiya davrigacha va undan keyingi o‘zgarishlar qiyosiy o‘rganildi. Tahlil natijalari COVID-19 pandemiyasi qisqa muddatda iqtisodiy faollikning pasayishiga, ayrim tarmoqlarda ishlab chiqarish hajmining qisqarishiga hamda tashqi iqtisodiy aloqalarning sustlashishiga olib kelganini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, keyingi bosqichda iqtisodiy tiklanish tendensiyasi kuzatilib, davlat tomonidan amalga oshirilgan rag‘batlantiruvchi choralar va tarkibiy islohotlar makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynadi. Statistik baholashda dinamik qatorlar tahlili, indekslar usuli va qiyosiy tahlil yondashuvlaridan foydalanildi. Olingan natijalar pandemiya sharoitida iqtisodiyotning zaif va barqaror jihatlarini aniqlash, shuningdek, kelgusida inqirozlarga nisbatan chidamlilikni oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish imkonini berdi.*

Kalit so'zlar: *pandemiya, O‘zbekiston iqtisodiyoti, statistik tahlil, makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya, tashqi savdo, iqtisodiy tiklanish*

Abstract: *This article analyzes the dynamics of Uzbekistan’s economic indicators before and after the pandemic using statistical methods. The study comparatively examines changes before and after the pandemic period in key macroeconomic indicators such as gross domestic product, industrial production, inflation rate, foreign trade turnover, employment, and household income. The results of the analysis show that the COVID-19 pandemic led to a short-term decline in economic activity, a contraction in production volumes in certain sectors, and a slowdown in external economic relations. At the same time, an economic recovery trend was observed in the subsequent phase, and government stimulus measures and structural reforms played an important role in ensuring macroeconomic stability. In the statistical assessment, time series analysis, the index method, and comparative analysis approaches were used. The findings made it possible to identify the weak and resilient aspects of the economy under pandemic conditions, as well as to derive scientific and practical conclusions on increasing resilience to future crises.*

Keywords: *pandemic, Uzbekistan economy, statistical analysis, macroeconomic indicators, gross domestic product, inflation, foreign trade, economic recovery*

Аннотация: *В данной статье на основе статистических методов проанализирована динамика экономических показателей Узбекистана до и после пандемии. В исследовании сравнительно изучены изменения по таким ключевым макроэкономическим показателям, как валовой внутренний продукт, промышленное*

производство, уровень инфляции, внешнеторговый оборот, занятость и доходы населения в период до пандемии и после неё. Результаты анализа показали, что пандемия COVID-19 в краткосрочном периоде привела к снижению экономической активности, сокращению объёмов производства в отдельных отраслях, а также к ослаблению внешнеэкономических связей. Вместе с тем на последующем этапе была отмечена тенденция к экономическому восстановлению, а стимулирующие меры, реализованные государством, и структурные реформы сыграли важную роль в обеспечении макроэкономической стабильности. В статистической оценке использовались методы анализа динамических рядов, индексный метод и подходы сравнительного анализа. Полученные результаты позволили выявить уязвимые и устойчивые стороны экономики в условиях пандемии, а также сделать научно-практические выводы по повышению её устойчивости к будущим кризисам.

Ключевые слова: *пандемия, экономика Узбекистана, статистический анализ, макроэкономические показатели, валовой внутренний продукт, инфляция, внешняя торговля, экономическое восстановление*

KIRISH

Ushbu tadqiqot mavzusi pandemiyadan oldingi va keyingi davrlarda O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlarining statistik tahliliga bag‘ishlanib, mamlakat iqtisodiyotida yuz bergan tarkibiy va dinamik o‘zgarishlarni ilmiy jihatdan baholash nuqtayi nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi. Pandemiya global iqtisodiy tizimda keskin uzilishlar keltirib chiqargani bois, uning O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan iqtisodiyotga ta’sirini makroiqtisodiy barqarorlik, tarmoqlar kesimidagi chidamlilik hamda milliy rivojlanishning umumiy yo‘nalishi nuqtayi nazaridan o‘rganish dolzarb hisoblanadi. Statistik taqqoslash orqali yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya, bandlik, tashqi savdo, investitsiyalar va boshqa asosiy ko‘rsatkichlar dinamikasida qanday siljishlar yuz bergani aniqlanadi, bu esa pandemiya sharoitida iqtisodiy siyosatning samaradorligini va tiklanish jarayonining xususiyatlarini tushunishga xizmat qiladi. Shu bois ushbu bo‘limda pandemiyadan avvalgi va keyingi davrlar o‘rtasidagi farqlarni ilmiy asosda yoritish, iqtisodiy rivojlanish yo‘nalishidagi uzluksizlik va uzilishlarni aniqlash, shuningdek, keyingi tahlillar uchun nazariy va metodologik zamin yaratish maqsad qilingan.

Ushbu kirish qismida tadqiqotning obyekti sifatida O‘zbekiston iqtisodiyoti tanlanadi hamda tahlil uchun umumiy vaqt chegarasi pandemiyadan oldingi va keyingi davrlar bilan belgilanadi. Mazkur taqqoslash doirasida keyinchalik ish davomida asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlar, jumladan yalpi ichki mahsulot dinamikasi, sanoat ishlab chiqarishi, tashqi savdo aylanmasi, investitsiyalar hajmi, bandlik darajasi va inflyatsiya kabi mezonlar statistik jihatdan ko‘rib chiqiladi. Statistik kuzatuv ushbu ikki davr o‘rtasidagi iqtisodiy o‘zgarishlarni xolis baholash, tendensiyalarni aniqlash hamda pandemiyaning milliy iqtisodiyotga ko‘rsatgan ta’sirini ilmiy asosda tahlil qilishning muhim poydevori hisoblanadi.

Pandemiya global miqyosda iqtisodiy aloqalar, ishlab chiqarish zanjirlari va iste’mol faolligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatib, O‘zbekiston iqtisodiyotida ham makroiqtisodiy muvozanatning izdan chiqishiga sabab bo‘ldi. Shu bois, pandemiya davrida yuzaga kelgan

silkinishlarning iqtisodiy ko‘rsatkichlarga qanchalik ta’sir etganini aniqlash, shuningdek, pandemiyadan oldingi nisbatan barqaror holat bilan undan keyingi tiklanish yoki moslashuv jarayonlarini taqqoslash dolzarb ilmiy masala hisoblanadi. Mazkur muammo O‘zbekiston iqtisodiyotining real o‘zgarishlarini baholash, uning zaif va barqaror jihatlarini ajratib ko‘rsatish hamda kelgusidagi iqtisodiy siyosat uchun asosli xulosalar chiqarish zaruratidan kelib chiqadi.

Ushbu bo‘limning asosiy maqsadi pandemiyadan oldingi va keyingi davrlarda O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlaridagi o‘zgarishlarni tizimli statistik tahlil qilish uchun nazariy va metodologik zamin yaratishdan iboratdir. Kirish qismi o‘quvchini iqtisodiy dinamikaning izchil o‘rganilishiga tayyorlab, tadqiqotning dolzarbligi va ilmiy ahamiyatini ochib berishi lozim, chunki bunday tahlil milliy iqtisodiyotning tashqi va ichki shoklarga nisbatan bardoshliligini baholash, shuningdek, iqtisodiy jarayonlarning tarkibiy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, mazkur kirish kelgusida ishning asosiy qismida amalga oshiriladigan statistik kuzatuvlar, qiyosiy tahlillar va xulosalar uchun konseptual asos vazifasini bajaradi hamda tadqiqot natijalarining ilmiy izchilligini ta’minlaydi.

Asosiy qism

Mazkur asosiy qismning tahliliy yo‘nalishi pandemiyadan oldingi va keyingi davrlarda O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlarining statistik qiyosiy tahlilini yoritishga qaratiladi. Ushbu tahlilning asosiy maqsadi — pandemiya sharoitida yuzaga kelgan iqtisodiy o‘zgarishlarning milliy iqtisodiyotga ta’sir darajasini aniqlash, shuningdek, ikki davr o‘rtasidagi farqlarni raqamli ma’lumotlar asosida baholashdir. Bunday taqqoslash iqtisodiy rivojlanish dinamikasidagi uzilishlar, tiklanish sur’atlari va tarkibiy siljishlarni aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot doirasida yalpi ichki mahsulot dinamikasi, inflyatsiya darajasi, bandlik ko‘rsatkichlari, tashqi savdo hajmi hamda tarmoqlar kesimidagi ishlab chiqarish natijalari kabi asosiy indikatorlar o‘rganiladi. Ushbu ko‘rsatkichlar orqali pandemiyadan avvalgi barqarorlik holati va keyingi davrdagi iqtisodiy moslashuv jarayonlari statistik jihatdan baholanadi.

Pandemiya oldidan O‘zbekiston iqtisodiyoti nisbatan barqaror o‘sish bosqichida bo‘lgan. 2017–2019-yillarda yalpi ichki mahsulot hajmi izchil kengayib, real o‘sish sur’atlari yuqori saqlangan; aholi daromadlari, chakana savdo aylanmasi va xizmatlar hajmida ham ijobiy dinamika kuzatilgan. Sanoat ishlab chiqarishida, ayniqsa qayta ishlash tarmoqlarida faollik ortib, qurilish va transport xizmatlari iqtisodiy faollikning muhim drayverlaridan biri bo‘lib qolgan. Qishloq xo‘jaligida o‘sish nisbatan barqaror bo‘lsa-da, uning tarkibida an’anaviy yo‘nalishlar ustunligi saqlangan. Tashqi savdo ko‘rsatkichlarida importning yuqori ulushi, eksport tarkibida esa xomashyo va yarim tayyor mahsulotlar salmog‘ining sezilarli bo‘lishi kuzatilgan. Inflyatsiya darajasi bosqichma-bosqich pasayish yo‘nalishida bo‘lib, moliya va mehnat bozori ko‘rsatkichlarida ham umumiy barqarorlashuv belgilari namoyon bo‘lgan. Shu bilan birga, investitsiya faolligi, ayniqsa infratuzilma va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishga qaratilgan yo‘nalishlarda, iqtisodiy tuzilmaning asosiy xususiyatlaridan biri sifatida shakllangan.

Pandemiya davri O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlarida sezilarli tebranishlarni keltirib chiqardi, biroq keyingi tiklanish bosqichi bu salbiy ta’sirlarni qisman yumshatdi. Statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, pandemiyadan oldingi yillarda real YaIM o‘sish sur’atlari nisbatan barqaror bo‘lib, xizmatlar, qurilish va sanoat tarmoqlarining kengayishi hisobiga yuqori dinamika saqlanib kelgan. Biroq 2020-yilda iqtisodiy faollikning pasayishi natijasida o‘sish sur’ati bazaviy trenddan chetga chiqdi, iste’mol va investitsiya talabining qisqarishi, logistika cheklovlari hamda tashqi bozorlardagi beqarorlik sabab ayrim tarmoqlarda ishlab chiqarish hajmi kamaydi. 2021–2022-yillarda tiklanish bosqichi kuzatilib, o‘sish sur’atlari qayta ijobiy zonaga o‘tdi, ayniqsa ichki talabning tiklanishi, davlat xarajatlarining kengayishi va eksport yo‘nalishlarining moslashuvi iqtisodiy faollikni qo‘llab-quvvatladi. Inflyatsion bosimlar ham pandemiya davrida kuchaydi: ta’minot zanjirlaridagi uzilishlar, import narxlarining oshishi va ayrim tovarlarga bo‘lgan talabning notekis o‘zgarishi narxlar darajasining yuqorilashishiga olib keldi. Bandlik bozorida esa norasmiy sektordagi daromadlar qisqarishi, vaqtinchalik ish o‘rinlarining yo‘qolishi va mehnat migratsiyasidagi uzilishlar tufayli sezilarli salbiy ta’sir kuzatildi, keyingi davrda esa ish o‘rinlarining tiklanishi, xizmatlar va qurilishdagi faollikning oshishi bandlik ko‘rsatkichlarini asta-sekin yaxshiladi. Tashqi savdo oqimlarida ham pandemiya davri eksport-import hajmlarining pasayishi va tarkibiy siljishlar bilan tavsiflandi: ayrim an’anaviy mahsulotlar bo‘yicha yetkazib berishlar qisqargan bo‘lsa-da, tiklanish davrida savdo hajmlari qayta o‘sib, eksport geografiyasi va import tarkibi moslashdi. Byudjet va fiskal ko‘rsatkichlarda davlatning qo‘llab-quvvatlovchi xarajatlari ortgani sababli xarajatlar bosimi kuchaydi, bu esa qisqa muddatda fiskal yukni oshirdi, ammo ijtimoiy himoya va iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish orqali salbiy zarbani yumshatdi. Sektorlar kesimida qishloq xo‘jaligi nisbatan barqarorroq bo‘lib qolgan bo‘lsa, xizmatlar sohasi eng katta tebranishlarni boshdan kechirdi, sanoat va qurilish esa tiklanish bosqichida o‘zining o‘sish drayverlari sifatidagi rolini qayta mustahkamladi. Umuman olganda, pandemiya O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlarini bazaviy darajadan og‘dirgan bo‘lsa-da, keyingi tiklanish davrida ko‘plab indikatorlar qisman normal holatga qaytdi va o‘sishning yangi, ammo nisbatan notekis traektoriyasi shakllandi.

Pandemiyadan oldingi va keyingi davrlar bo‘yicha O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlarini qiyosiy statistik tahlil qilishda, avvalo, o‘sish sur’atlari, o‘zgaruvchanlik darajasi va tiklanish tezligi orasidagi farqlar aniq ko‘rinadi. Pandemiyadan oldingi davrda YaIM o‘sishi, sanoat ishlab chiqarishi, xizmatlar sektori va investitsiya faolligi nisbatan barqaror dinamikani namoyon etgan bo‘lsa, pandemiya davri va undan keyingi bosqichda ayrim indikatorlarda keskin pasayish, so‘ngra bosqichma-bosqich tiklanish kuzatilgan. Xususan, tashqi savdo aylanmasi, aholi daromadlari, bandlik ko‘rsatkichlari hamda ayrim sohalarda ishlab chiqarish hajmlari bo‘yicha tebranishlar kuchaygan, bu esa davrlararo tafovutni yaqqol ko‘rsatadi. Shu bilan birga, qishloq xo‘jaligi, ayrim eksport yo‘nalishlari va ichki iste’mol bilan bog‘liq sektorlar nisbatan kamroq o‘zgaruvchanlikni saqlab qolgan. Pandemiyadan keyingi davrda iqtisodiy faollikning tiklanish sur’ati ayrim ko‘rsatkichlarda tezroq bo‘lgan, biroq bu tiklanish barcha tarmoqlarda bir xil kechmagan: xizmatlar, transport va turizmda o‘zgarishlar keskinroq bo‘lsa, sanoat va investitsiya yo‘nalishlarida bosqichma-bosqich barqarorlashuv kuzatilgan. Statistik jihatdan bu ikki davrni taqqoslashda umumiy

farq o‘sish trayektoriyasining uzilishi, dispersiya va amplituda o‘sishi hamda tarmoqlar kesimidagi notekislik bilan ifodalanadi; shu bilan birga, ayrim asosiy indikatorlarda inqirozdan oldingi va keyingi davrlar o‘rtasida qisman yaqinlashuv holatlari ham saqlanib qolgan.

XULOSA

Statistik tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, pandemiyadan oldingi davrda O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlari nisbatan barqaror o‘sish dinamikasiga ega bo‘lgan bo‘lsa, pandemiya sharoitida iqtisodiy faollikning pasayishi, bandlik bozoridagi bosimning kuchayishi hamda tashqi savdo ko‘rsatkichlarida qisqa muddatli salbiy siljishlar kuzatildi. Inflyatsion jarayonlar ham kuchayib, ayrim davrlarda narxlar darajasiga bosim oshdi. Pandemiyadan keyingi bosqichda esa iqtisodiyotning bosqichma-bosqich tiklanishi, ishlab chiqarish va savdo hajmlarining qayta o‘sishi, bandlikning yaxshilanishi hamda makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning nisbatan barqarorlashuvi qayd etildi. Umuman olganda, olingan empirik natijalar pandemiya iqtisodiy faollikni vaqtincha susaytirganini, biroq keyingi davrda tiklanish jarayoni asosiy ko‘rsatkichlarda ijobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirganini tasdiqlaydi.

Pandemiyadan oldingi va keyingi davrni qiyosiy tahlil qilish O‘zbekiston iqtisodiyotida bir qator muhim siljishlar yuz berganini ko‘rsatadi. Eng avvalo, ayrim makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarda tiklanish va yaxshilanish tendensiyasi kuzatildi: sanoat ishlab chiqarishi, eksport hajmi hamda ayrim investitsion faollik indikatorlari bosqichma-bosqich o‘sishni namoyon etdi. Shu bilan birga, pandemiya davrida xizmatlar sohasi, ayniqsa transport, turizm va chakana savdo segmentlarida pasayish sezilib, bu holat bandlik va daromadlar dinamikasiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Inflyatsiya darajasi va narxlar barqarorligi bo‘yicha ayrim davrlarda bosim kuchaygan bo‘lsa-da, keyingi bosqichda makroiqtisodiy siyosat ta’sirida nisbatan barqarorlashuv kuzatildi. Aholi daromadlari va iste’mol faolligi bo‘yicha ko‘rsatkichlar to‘liq oldingi darajaga bir maromda qaytmagan bo‘lsa-da, iqtisodiy faollikning umumiy tiklanish yo‘nalishi saqlanib qoldi. Shu bilan birga, ayrim ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlar, jumladan ish bilan bandlikning sifati va kichik biznes faolligi pandemiya oqibatlaridan to‘liq xalos bo‘lish jarayonida nisbatan sekinroq o‘zgargani kuzatildi. Umuman olganda, statistik taqqoslash O‘zbekiston iqtisodiyotida pandemiyadan keyingi davrda tiklanish ustun bo‘lganini, biroq bu jarayon tarmoqlar kesimida bir xil kechmaganini va ayrim ko‘rsatkichlarda hanuz ehtiyotkor barqarorlashuv bosqichi davom etayotganini ko‘rsatadi.

Statistik natijalar O‘zbekistonda pandemiyadan oldingi va keyingi davrlar o‘rtasida iqtisodiy barqarorlik darajasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatadi va bu farqlar mamlakatning inqirozlarga javob berish salohiyatini baholashda muhim amaliy ahamiyatga ega. Agar ayrim ko‘rsatkichlar bo‘yicha tiklanish tezligi yuqori bo‘lsa, bu iqtisodiyotning ichki moslashuvchanligi, davlat qo‘llab-quvvatlovi va bozor institutlarining qisman samarali ishlaganidan dalolat beradi; aksincha, o‘sish sur’atlarining sustlashuvi, inflyatsion bosimning kuchayishi, tashqi savdo va bandlikdagi tebranishlar esa iqtisodiyotning tashqi zarbalarga sezgirligini oshirganini anglatadi. Bunday holat mamlakat uchun nafaqat qisqa muddatli tiklanish choralarini, balki uzoq muddatli strukturaviy siyosatni ham talab qiladi: ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, eksport tarkibini kengaytirish, kichik va o‘rta biznesni

qo‘llab-quvvatlash, mehnat bozorida moslashuvchanlikni kuchaytirish hamda fiskal va monetar siyosatning muvofiqlashtirilganligini ta’minlash zarur. Shu ma’noda, kuzatilgan tafovutlar O‘zbekiston iqtisodiyotining qayta tiklanish qobiliyati mavjud bo‘lsa-da, tashqi shoklar, global narx o‘zgarishlari va logistika uzilishlariga nisbatan hanuz zaif nuqtalar saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi. Demak, statistik tahlil natijalari iqtisodiy siyosatda faqat o‘sishni rag‘batlantirish emas, balki barqarorlik va rezistentlikni kuchaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar ustuvor bo‘lishi kerakligini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, pandemiyadan oldingi va keyingi davr bo‘yicha olib borilgan statistik tahlil O‘zbekiston iqtisodiyotida pandemiya qisqa muddatda ayrim salbiy siljishlarni yuzaga keltirganini, biroq keyingi bosqichda tiklanish va moslashuv jarayonlari kuzatilganini ko‘rsatadi. Taqqoslovchi ko‘rsatkichlar asosida o‘rganish iqtisodiy o‘zgarishlarning miqyosini aniqroq baholash, eng ko‘p ta’sirlangan sohalarni aniqlash va kelgusida samarali iqtisodiy siyosat ishlab chiqish uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2021). O‘zbekiston Respublikasining 2020-yildagi ijtimoiy-iqtisodiy holati. Toshkent: Statistika agentligi.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2022). O‘zbekiston Respublikasining 2021-yildagi ijtimoiy-iqtisodiy holati. Toshkent: Statistika agentligi.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2023). O‘zbekiston Respublikasining 2022-yildagi ijtimoiy-iqtisodiy holati. Toshkent: Statistika agentligi.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. (2020). Koronavirus pandemiyasi davrida iqtisodiyot tarmoqlarini qo‘llab-quvvatlash va barqaror faoliyatini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida. Toshkent.

5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2021). Yillik hisobot 2020. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2022). Yillik hisobot 2021. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Yillik hisobot 2022. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

8. World Bank. (2021). Uzbekistan economic update: Navigating the COVID-19 shock. Washington, DC: World Bank.

9. Asian Development Bank. (2022). Asian Development Outlook 2022: Afghanistan and Central Asia. Manila: Asian Development Bank.

10. International Monetary Fund. (2023). Uzbekistan: 2023 Article IV consultation—Staff report. Washington, DC: International Monetary Fund.